

ל, רוטמן, חברה בראי החינוך: בית הספר היהודי הרומני 1851-1914

Review by: ליאון וולוביץ

Zion / ציון, Vol. א (תשס"א), חוברת ב', pp. 253-256

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70040811>

Accessed: 28/11/2011 07:54

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ליביו רוטמן, חברה בראי החינוך: בית הספר היהודי הרומני 1851–1914,
מרכז גולדשטיין-גורן לתולדות היהודים ברומניה, המכון לחקר התפוצות –
אוניברסיטת תל אביב, תל אביב תשנ"ט, 311+XIV עמ'

בדין וחשבון שלו לכ"ח תיאר השליח י' אסטרוק (Astruc) את מצבם של החדרים ברומניה בסלידה
בלתי מוסתרת:

נכנסנו לתצר טחובה, משהבחינו בנו הילדים, נסו כמו מפני סכנה, והתחבאו זה מאחורי זה, מתחת
למדרגות רעועות, אחרי מציאו מסתור במעין כוך. אז הופיע בעל המקום מלווה באישתו, בבנותיו,
באמו, בתמותו ועוד. ירדנו ארבע מדרגות והגענו לכיתת הלימוד, בה לומדים שלושים ושמונה
ילדים. הרצפה עשויה אדמה. אורך החדר ארבעה מטר, ורוחבו – שניים. בפניה ניצבה עריסה,
ובפניה אחרת תנור בישול. הריהוט כלל ארבעה ספלים ולוח כתיבה שבור.

זו תמונה מוכרת מיומני מסע ומתיאורים של לא מעט משכילים שביקרו במזרח אירופה. הם תלו את
העוני והמסכנות עם שיטות הלימוד המסורתיות של המלמדים ב'חדר', כפי שהיה מקובל בכל הקהילות
היהודיות במזרח אירופה. על אף התהליך המואץ של המודרניזציה בחינוך היהודי באותן ארצות,
המשיכו החדרים להתקיים עוד עשורים רבים. 'היציאה מן החדר' הפכה במחצית השנייה של המאה
הי"ט למטרה – ולסיסמה – החשובה ביותר של האליטות היהודיות החדשות במזרח אירופה.

בדין על יהודי רומניה חשוב להגדיר את התקופה המדויקת, כדי להבין באיזה שטח בדיק מדובר.
בשנים הנכללות בספרו של ליביו רוטמן מדובר במספר אזורים בעלי אופי שונה למדי: יהודי מולדביה,
שהגיעו ברובם בכמה גלי הגירה במהלך המאה הי"ט מרוסיה, מפולין ומגליציה; יהודי וולכיה, רובם
אשכנזים, שמספרם היה קטן בהרבה; וקהילה ספרדית, שאנשיה הגיעו ברובם מהאימפריה העות'מאנית
במאה הי"ז.

היהודים התיישבו בפרובינציות הרומניות החל במאה הי"ז. הם הקימו עיירות מהצפון עד לדרום,
השתקעו בערים של מולדובה וולכיה, ועם הזמן גדלו קהילותיהם והתחזקו. קהילות יהודיות היו למשל
ביישובים הרצה, בוטושני, מיכיליני, יאשי, טירגו ניאמץ, פיאטרה ניאמץ, פוקשאני וגלאץ. הנתונים
הסטטיסטיים מלמדים שבשנת 1831 היו במולדביה ובולכיה שלושים ואחד אלף יהודים, בשנת 1859
היו שם כמאה עשרים וארבעה אלף יהודים, ובסוף המאה הי"ט, לפני גל ההגירה הגדול, הגיע מספרם
למאתיים שישים ושישה אלף יהודים, קרי 4.6 אחוז מכלל התושבים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, בד בבד עם הרחבת גבולות 'רומניה הגדולה', נכללו בין הקהילות
של 'יהודי רומניה' גם הקהילות היהודיות הגדולות של טרנסילבניה, בוקובינה ובסרביה. כל אחת מהן
היתה בעלת אופי חברתי, כלכלי ותרבותי שונה.

כמו במקומות אחרים, לא השיגו בגבולות הוא שקבע את הקשרים בין הקהילות השונות. קשרים
אלה הושפעו מתנועה מתמשכת של תושבים, לרוב מהצפון לדרום, וכן מהשפעה תרבותית חזקה,
שנבעה בעיקר מהתפשטות התנועה החסידית, אך גם מהתפשטות תנועת ההשכלה.

ההתנגשות בין הזרמים הרבים וההשפעות השונות ברומניה במחצית השנייה של המאה הי"ט
הורגשו במיוחד בהתפתחות בתי הספר היהודיים. התהליך הזה מתואר לראשונה בהרחבה בספרו של
ליביו רוטמן, חוקר בכיר במרכז גורן-גולדשטיין לתולדות יהודי רומניה שבמכון לחקר התפוצות

באוניברסיטת תל אביב. מקומו של החינוך היהודי בסדר העדיפויות של מנהיגי הקהילות היהודיות, מציין רוטמן, מאפיין את התהליך של המודרניזציה.

המחבר מתאר בפירוט את הקמתו והתפתחותו של בית הספר הציבורי 'היהודי-הרומני' (școala israelito-română). מושג זה אופייני לרומניה, ומוכיח את נטייתם של המנהיגים היהודים באותה התקופה לתמוך באינטגרציה אזרחית וחברתית של היהודים בחברה הרומנית יחד עם שימור הזהות התרבותית היהודית.

רוטמן מבדיל בין שלוש תקופות עיקריות בתולדות בית הספר הציבורי היהודי ברומניה: (א) 1851–1880; (ב) 1880–1893; (ג) 1893–1914.

התקופה הראשונה בישרה את 'היציאה מהחדרים', עם הופעת בתי הספר היסודיים הראשונים, קודם בבוקרשט בשנת 1851 ולאחר מכן ביאשי ובערים נוספות. בשנת 1861 קיבלה גם הקהילה הספרדית רשות לפתוח בית ספר קהילתי ספרדי, ובראשו עמד יוסף לוי, שהגיע מאדריאנופול. את פעילות בתי הספר מימנה הקהילה, שבראשה עמדו על פי רוב יהודים אמידים. הם היו מעורבים בחיים הקהילתיים וניהלו את הקהילה לפי הדגם המקובל אצל היהודים במערב אירופה.

באותן שנים התחילה להתבסס תוכנית הלימודים לבית הספר היסודי, והיא ביטאה את השפעת ההשכלה באופן מובהק. תוכנית זו שיקפה גישה חדשה ללימוד השפה העברית וכללה שיעורי דת, היסטוריה מקראית ורקע ביהדות, יחד עם לימודי חול: השפה הרומנית, היסטוריה, גיאוגרפיה ומתמטיקה בסיסית. כשפה זרה ניתנה העדפה לגרמנית, אף שהשפה הצרפתית היתה נפוצה יותר ברומניה. הדבר נבע מהשפעת ההשכלה ומן המוצא הגליצאי של רבים מן המורים ומן האינטלקטואלים היהודים ברומניה – מהגרים מהאימפריה ההבסבורגית או אנשים שלמדו בגרמניה. האיש המרכזי באותה תקופה ראשונית, בייחוד בקהילה הגדולה של יהודי בוקרשט, היה הרופא והמחנך יוליו יהודה ברש (1815–1863), שנוליד בברודי שבגליציה. הוא הותיר את חותמו על החינוך ועל החיים האינטלקטואליים הן בחברה היהודית הן בחברה הרומנית.

גם ברומניה, כמו בארצות אחרות, השפיעו המדיניות הרשמית כלפי היהודים והמצב הפוליטי, התברתי והתרבותי על חיי הקהילה היהודית בכלל ועל החינוך היהודי בפרט. השפעה זו בלטה במיוחד בתקופה השנייה.

התקופה השנייה החלה לפי המחבר בשנת 1880. הוא מתאר תקופה זו כתקופת משבר, בעקבות פתיחת בתי הספר הרומנים לילדים יהודים. המודרניזציה של החינוך היהודי ופתיחת האוניברסיטאות הרומניות החדשות יחסית, בבוקרשט וביאשי, בפני היהודים, באה בד בבד עם מדיניות רומנית רשמית שציידה באינטגרציה חלקית של היהודים, אך דחתה בהתמדה מתן זכויות אזרחיות למיעוט היהודי. באותן שנים עלה מאוד מספר הילדים היהודים בבתי הספר הרומניים ובאוניברסיטאות, עד כדי כך שהדבר עורר בהלה בקרב העילית הפוליטית הרומנית. מצב זה חיוק את הנטייה ל'רומניזציה' של החינוך ולתמיכה בחקיקה שתגביל באופן חד את כניסת היהודים למסדות החינוך הגבוהים. חוק החינוך משנת 1893, וחוקים נוספים שבאו אחריו, עצרו את כניסתם של יהודים למערכת החינוך הכללית והביאו לחיזוק מרשים של רשת החינוך היהודית. רשת חינוך זו זכתה לתמיכה רחבה של אגודות תרבותיות יהודיות, שמטרתן העיקרית היתה לתמוך בחינוך היהודי.

התקופה השלישית של התפתחות בתי הספר היהודיים המודרניים ברומניה, לפי חלוקתו של המחבר, החלה למעשה עם קבלת חוק החינוך משנת 1893, שבישר מדיניות רומנית לאומנית. החינוך היהודי

כלל מעתה בתי ספר יסודיים ותיכונים. הרצון לפתח זהות יהודית בתחום התרבות וההשכלה, או ליתר דיוק, את הזהות 'היהודית-הרומנית', התמקד בעיקר במערכת החינוך היהודית. ואכן, בזכות אותם בתי ספר התפתח גם תהליך של אקולטורציה, במיוחד בשכבות של הבורגנות היהודית החדשה, שהיתה התומכת העיקרית של רשת בתי הספר מבחינה כספית.

בשכבת אוכלוסייה זו, שפעלה על פי רוח ההשכלה בנוסח יהדות גרמניה, התרחש תהליך מהיר של עזיבת השפה היידית, שנחשבה לזרגון שעדיין משמר את החדר המאוס ואת אווירת הגטו. אחד המנהיגים היהודים, פיליפ פוקשניאנו, מראשי יהדות בוקרשט והמייסד של האגודה לספרי לימוד יהודים-רומנים, כתב:

לאגודתנו מטרה ברורה: לפרסם ברומנית סדרה של ספרי לימוד להוראת הדת והמוסר של תורת משה, וגם תרגום של התנ"ך... העגה האידית הגרמנית, שגרמה נזק רב כל כך ליהודים תיעלם כליל מבתי הספר שלנו, ובמקומה יישמעו הצלילים ההרמוניים של השפה הרומנית (עמ' 162).

מנהלים ומורים של בתי ספר במקומות רבים היו אינטלקטואלים יהודים בולטים, ולעתים הם גם כתבו את ספרי הלימוד. אישים אלה הגיעו גם מתחום המדע, כמו הפילולוג הדגול היימן טיקטין והרבנים המלומדים משה גאסטר ויצחק נימירובר. אחרים בלטו בתחום הספרות העברית, כמו מנחם בראונשטיין מבש"ן, נחמן פרנקל, הרפא קרפל ליפה, והרופא והמנהיג הסוציאליסט ליאון גלרט. ביאשי פעל הלמדן היהודי בנימין שוורצפלד, מחנך ומשורר עברי; שלושת בניו, מוזס, וילהלם ואליאס, הפכו לדמויות בולטות בחינוך, בתרבות ובהיסטוריוגרפיה של היהודים ברומניה. נכדו, בנימין פונדויאנו-פונדאן, הפך למשורר רומני ידוע, ולאחר מכן למשורר ולפילוסוף צרפתי; הוא נספה באושוויץ בשנת 1944.

לא מעטים מבני האליטה האינטלקטואלית היהודית החלו את לימודיהם בחדר המסורתי. אף על פי כן הם דחו את העולם היהודי הישן, ולעתים העידו על אותו עולם בביקורת רבה. כך למשל כתב המשורר ואיש החינוך בעל הנטיות הסוציאליסטיות אברהם שטויירמן בשנת 1904:

ברור מאליו שכאשר אנו מדברים על מורים, אנו מציאים מכלל זה, באופן חד משמעי, את כל האומללים הפסדו-אינטלקטואלים המכונים מלמדים. אנו עוסקים כאן אך ורק במורים, באלה המלמדים בבתי ספר מודרניים או עומדים בראשם, הפועלים בהרמוניה הולכת וגוברת עם הקידמה התרבותית, עם הדרישות המודרניות של הרשויות ושל האוכלוסייה היהודית הנאבקת על קיומה (עמ' 126).

מבין הגורמים החיצוניים שהשפיעו על התפתחות בתי הספר היהודיים רוטמן מתייחס בפירוט לתרומה של כ"ח ושל יק"א (Jewish Colonisation Association). הוא מביא ידיעות היסטוריות מעניינות ונתונים סטטיסטיים מן הארכיונים של אותם ארגונים. הוא מצייץ עוד, שהמעורבות של כ"ח ברומניה, בניגוד למקומות אחרים, היתה מינורית ולא ישירה. את ההסבר לכך הוא מחפש במדיניות של כ"ח. היא העדיפה להתמקד בקהילות הספרדיות בעולם, ואנשיה האמינו שיהדות רומניה שייכת לעולם היהודי המסורתי של מזרח אירופה ומגלה עוינות לתהליך המודרניזציה לפי הדגם המערבי. על בסיס ההתפתחות של החינוך היהודי ואופיו, מנסה רוטמן לתאר את ה'פיוניזם' החברתית של יהודי רומניה. הוא מציע מעין טיפולוגיה של התורמים העיקריים לבניית בתי ספר ולמימון פעילותם.

בתקופה האחרונה, שנמשכה לפי חלוקתו עד מלחמת העולם הראשונה, טוען רוטמן שהתנועה הציונית תפסה מקום מרכזי בתחייה התרבותית היהודית שהתרחשה באותן שנים. לדעתו, תהליך זה נובע מהתפתחות רחבה יותר בעולם היהודי במרכז אירופה ובמזרחה. תנועת החזרה לערכים יהודיים וגילוי מחדש של ערכי החסידות ושל התרבות והספרות היידית נכללים גם הם באותו תהליך. בראשית המאה הכ' החל גם ברומניה תהליך של חזרה ליהדות ולתפיסה מעמיקה יותר של הזהות היהודית. אף התנועה הציונית תרמה לכך.

המחקר המונוגרפי המקיף של רוטמן מציג תמונה שלמה של תולדות בתי הספר היהודיים ברומניה, כולל בתי הספר המקצועיים ובתי הספר לעסקים. הוא מפרש את הדפוסים האופייניים של החינוך היהודי ברומניה כביטוי של אידיאולוגיה הדוגלת באינטגרציה מתונה בחברה הרומנית ולא בהתבוללות, כפי שהיו מי שטענו. עם זאת, אותה אידיאולוגיה לא היתה נטולת סתירות והיסוסים והיתה בה מידה של צביעות ושל אשליה עצמית. אינטלקטואלים וסופרים יהודים אחדים לא איחרו להבחין בחוסר האותנטיות של אותו קו רומני-יהודי. ביטוי בולט לכך ניתן למצוא בדבריו של הסופר רונטי רומן, ובמיוחד בפובליציסטיקה של א"ל זיסו, מנהיג ציוני שהחל את דרכו בסוף התקופה העומדת במוקד הספר.

צודק ליביו רוטמן במסקנתו, שהקמת רשת בתי הספר היהודיים שינתה באופן ניכר את אופיו של העולם היהודי הרומני. היא יצרה קטגוריה חברתית מקצועית חדשה של מתנח ומורה יהודי והשפיעה רבות על המודרניזציה של יהודי רומניה. אחת ההשלכות הישירות של מלחמת העולם הראשונה היתה אינטגרציה רחבת הקף של היהודים בחיים החברתיים, התרבותיים והכלכליים ברומניה. מראשית שנות השלושים הלכה והתחזקה התנועה הרומנית שפעלה למניעת אותה אינטגרציה ולהרחקת היהודים מן החברה הרומנית. תהליך זה מקביל לתהליך שאירע באירופה כולה והביא לתוצאות כה טרגיות.

ליאון וולוביץ'